

**Fábián Zoltán: Digitális írástudás: a számítógép és
az internethasználat elterjedtségének társadalmi
jellemzői Magyarországon**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Fábián Zoltán (2002) „Digitális írástudás: a számítógép és az internethasználat elterjedtségének társadalmi jellemzői Magyarországon”: in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 152–161.

Digitális írástudás: a számítógép és az internethasználat elterjedtségének társadalmi jellemzői Magyarországon

Fábián Zoltán

A tanulmány a nemzetközi World Internet Project (WIP) magyarországi alapozó vizsgálatának főbb eredményeit mutatja be egy hosszabb kutatásjelentés alapján.¹

Magyarországon 2001 őszén a háztartások 22%-a rendelkezett számítógéppel (PC-vel), az online, internetre csatlakoztatható számítógéppel rendelkezők aránya 6% volt. A háztartások 16%-ának tehát internetszolgáltatás nélküli, ún. offline gépe van.

A fejlett országoktól eltérően Magyarországon viszonylag nagy különbséget találunk a PC-vel és az internet-hozzáféréssel rendelkező háztartások arányai között.

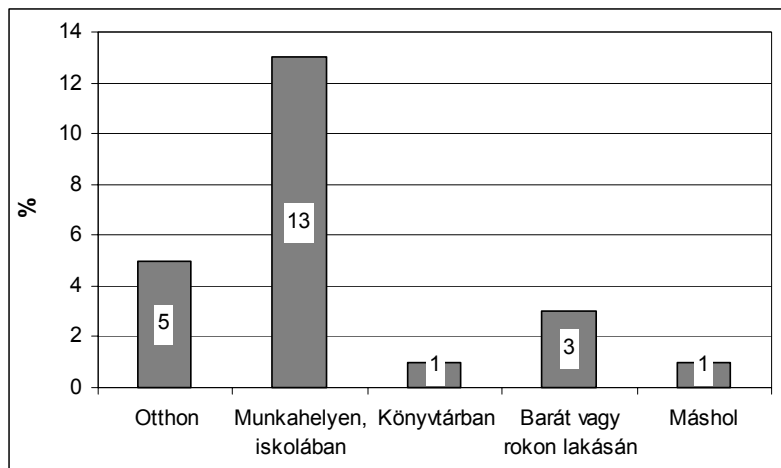
Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a PC-vel rendelkezők körében az utóbbi években növekedett az internet-hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya: 1999 és 2001 között 16%-ról 27%-ra. 2002 második negyedévére az internettel is rendelkező háztartások aránya tovább növekedett, miközben a háztartások számítógépes ellátottsága nem bővült.

Magyarországon a vizsgálat idején a 14 éves és idősebb lakosság 17%-a használta az internetet valahol, azaz otthon, munkahelyen, iskolában, vagy egyéb helyen.

Az internethasználat jellemző színtere a munkahely, avagy az iskola (összesen: 13%). A 14 éves és idősebb személyek 5%-a internetezik otthonról is – ez az internetezők 30%-át jelenti, ami abszolút számban kifejezve kb. 436 ezer főt jelent. A könyvtárakban és egyéb közösségi hozzáférési helyeken internetezők aránya a teljes lakosságon belül mindössze 1–1% (1. ábra). Ez az arány az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok körében alacsonynak számít (2. ábra).

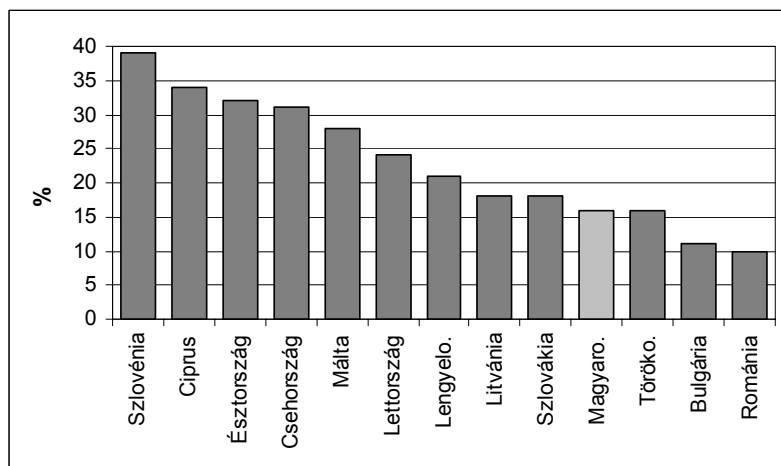
¹ A WIP nemzetközi panelkutatásról bővebben lásd: Dessewffy–Fábián (2001), a jelen írás alapjául szolgáló tanulmány: Fábián–Lőrincz–Molnár (2001).

1. ábra. Az internethasználat helye – az összes megkérdezett arányában, 2001 (%)

Forrás: TÁRKI WIP lakossági alapozó felvétel, 2001. szeptember.

2. ábra. Az internetet használók aránya az EU-tagjelölt országokban, 2001. október (%)

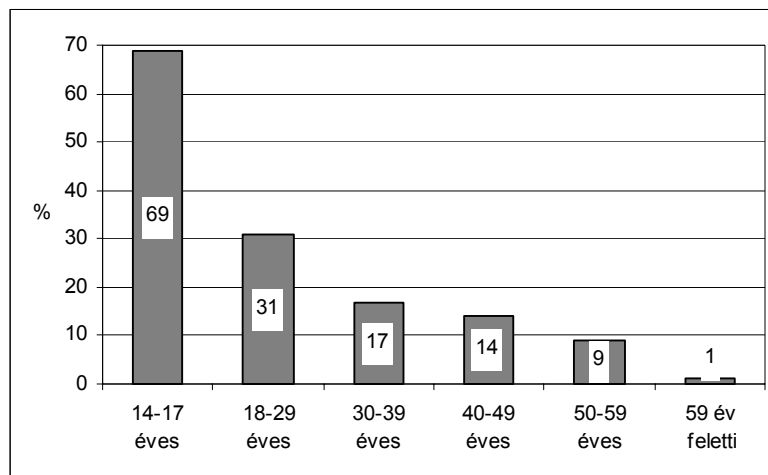

Forrás: Candidate Countries Eurobarometer
(http://europa.eu.int/comm/public_opinion/cceb_en.htm. 2002. 06. 18.)

A különféle gazdasági-aktivitási kategóriák között az internethasználat elterjedtsége a tanulók között a legmagasabb: az összes 14 éves és idősebb diáknak közel háromnegyede internethasználó. Az internethasználatot életkor szerinti bontásban a 3. ábra mutatja.

A munkahelyükön internetezők 42%-a mindennap igénybe veszi az internetet munkával kapcsolatos levelezésre, 25%-uk pedig böngészésre. A munkahelyi magáncélú használat elterjedtsége is számottevő. A munka hatékonyságával kapcsolatban pedig a kérdezettek fele azt gondolja, hogy hatékonyabbá vált, amióta a munkahelyen elérhető az internet.

3. ábra. Az internethasználók aránya korcsoportonként (%)

Forrás: TÁRKI WIP lakossági alapozó felvétel. 2001. szeptember.

Az internet nem használatának:

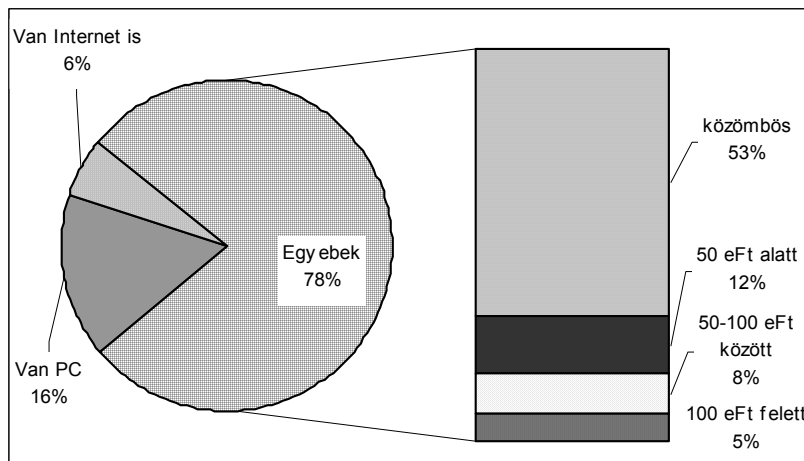
- (1) a számítógép hiánya (44%),
- (2) az érdeklődés hiánya (37%),
- (3) az internetezés magas költsége (22%),
- (4) a hozzáértés hiánya (16%) az oka a kérdezettek szerint.

Az online népesség bővüléséhez tehát a számítógép penetráció növelésére, érdeklődést kiváltó magyar nyelvű tartalmakra, olcsóbb internet-hozzáférésre, valamint oktatásra, képzésre van szükség.

A háztartásoknak az a 78%-a, akik nem rendelkeznek PC-vel a keresleti ár rugalmasság szempontjából – tehát, hogy milyen árszinten vásárolnának számítógépet – két nagy csoportra oszthatók: a közömbösek és az ár-érzékenyek csoportjára. *Közömbösek* azok, akik semmiképpen nem vásárolnának – bármilyen alacsony áron sem – számítógépet. Ez a csoport jelenleg az összes háztartás 53%-át, míg a számítógéppel nem rendelkezők 68%-át teszi ki. *Ár-érzékenyek* pedig azok, akik a PC piac áraitól teszik függővé a vásárlást. *Ebbe a csoportba tartozik minden negyedik magyarországi háztartás (25%), a számítógéppel nem rendelkezők 32%-a.*

Az ár-érzékeny háztartásokon belül különféle csoportokat határozhatunk meg aszerint, hogy milyen összeghatárnál „vennék komolyan fontolóra egy számítógép vásárlását”. Az 50–100 ezer forint feletti összegért a háztartások 8%-a, 100 ezer forint felett pedig 5%-a vásárolna számítógépet (4. ábra).

4. ábra. A számítógéppel és internet-hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya, valamint a PC-vel nem rendelkezők megoszlása az ár-érzékenység szempontjából (%)

A háztartások 6%-a (a számítógéppel nem rendelkezők 8%-a) tervezi is azt, hogy a következő 12 hónap folyamán számítógépet vásárol átlagosan 90–100 ezer forint körüli összegért.

Az internetet jelenleg nem használók 90%-a úgy gondolja, hogy „egyáltalán nem valószínű”, hogy egy éven belül felhasználóvá váljon. 8% „valószínűnek”, 2% pedig „nagyon valószínűnek” tartja, hogy rendszeres felhasználóvá válik.

Az info-kommunikációs technológiai eszközök (továbbiakban IKT-eszközök) hozzáférési és használati jellemzőinek vizsgálatához összesítő indexeket dolgoztunk ki².

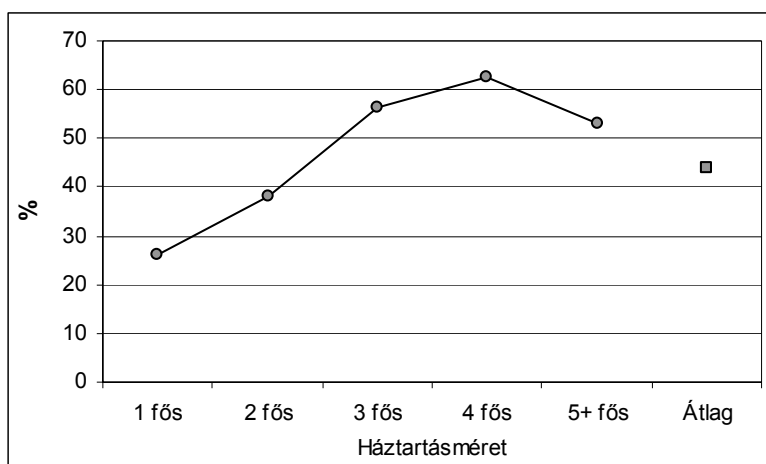
A háztartások, családok IKT-eszközökhöz való hozzáféréseinek szintje jelentősen függ a társadalmi-strukturális tényezőktől. E tekintetben a társadalmi-strukturális tényezőknek az alábbi csoportjait kell kiemelni:

– a háztartások szocio-demográfiai összetétele (háztartás mérete, az időskorúak száma, a tanulók, diákok száma, a gazdaságilag aktív és inaktív tagok száma stb.) (5. ábra);

– a háztartások szerzett és felhalmozott erőforrásai (a háztartás vagyoni és jövedelmi pozíciója, a háztartás IKT-portfóliója stb.);

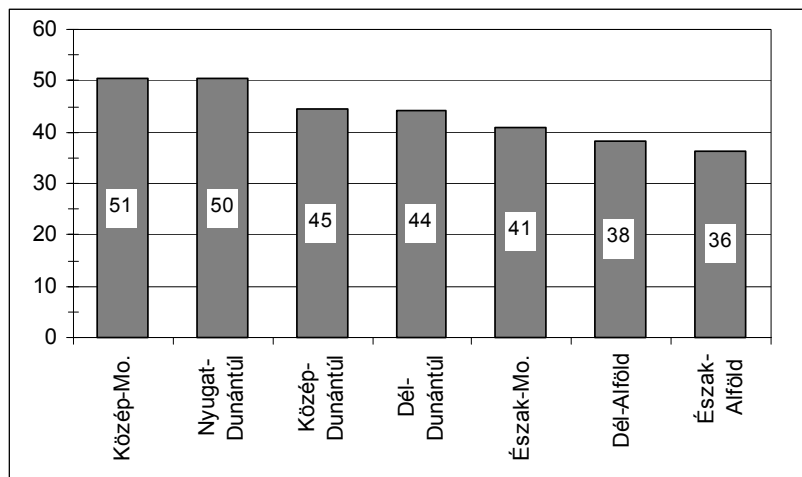
– a háztartás infrastrukturális környezete (a település mérete, földrajzi régiója) (6. ábra).

5. ábra. A 100-fokú IKT hozzáférési index átlagai a háztartások mérete szerint (%)

² Az info-kommunikációs indexek a lakosság info-kommunikációs eszközökkel (pl. vezetékes telefonnal, mobiltelefonnal, személyi számítógéppel stb.) való felszereltségét mutatják (hozzáférési/behuzalozottsági index), illetve azt, hogy mindezeket az eszközöket a lakosság mennyire használja (használati index). A hozzáférési index kizárólag az otthoni, személyes ellátottságot méri. A használat esetében ilyenfajta korlátozást nem tettünk, az info-kommunikációs eszközöket ugyanis az emberek gyakran nem otthon használják. A részleteket lásd Polonyinál (2001).

6. ábra. A 100-fokú IKT hozzáférési index átlagai a földrajzi régiók szerint

Az IKT-eszközök használatát a különféle társadalmi-demográfiai tényezők az egyén életstílusán keresztül befolyásolják. Az egyéni *életstílusban* a társadalmi státus és az értékválasztások kifelé (a társas környezet felé) a fogyasztási szokásokban manifesztálódnak. Az IKT-eszközök használata kapcsán az alábbi változó-csoportokra kell felhívni a figyelmet:

- *generáció és tudás* (korcsoportok, iskolai végzettség, szakképzettség, számítástechnikai ismeretek, kulturális tőke);
- *inter-perszonális network* (személyközi kapcsolatháló) IKT használati jellemzői: (rokonok, barátok, ismerősök, munkatársak használati szokásai és a network mérete);
- *a munka világa* (munkaerő-piaci részvétel, a munka jellege: fizikai versus szellemi, személyes jövedelem, gazdasági szektor);
- *státus-prezentáció és fogyasztási szokások* (kulturális- és médiafogyasztás, az IKT-eszközök presztízse, imázsa);
- *attitűdök, értékpreferenciák* (technológiai attitűdök, érdeklődés, relevancia).

Az IKT-eszközök használata szoros összefüggésben áll az életkorral. Ebben jelentős szerepe van az oktatási rendszernek, melynek kereteibe már jelentős mértékben integrálódott a számítástechnika oktatása. A fiatalabb

korcsoportok ugyanis már az iskolapadban elsajátítják azt az alapszintű tudást, amely az IKT-eszközök használatához szükségesek.

Az információs társadalomba való bekapcsolódás szempontjából kiemelkedő az *oktatás szerepe*. Az alsó tagozatosok 15%-a, az 5–6. osztályosok több mint fele, a 7–8. osztályosoknak pedig több mint kétharmada a tanórákon hozzáfér a számítógépekhez, és majdnem ilyen magas az órán kívüli hozzáférés aránya is. A VTR Monitoring kutatás adatai szerint az általános iskolák 70%-ában, a középfokú oktatási intézményekben 90% feletti, az egyetemeken és főiskolákon teljeskörű az internet-hozzáférés (GKI 2001/3).

Az iskolában a tanulók többsége hetente többször használja a számítógépet, és ami örvendetes tendencia: ebben nem mutathatók ki markáns társadalmi különbségek. Az információs technológiákkal való megismerkedés lehetősége látható eredményekkel jár: a fiatalok messze élenjárók a számítógépes ismeretek, az IKT-eszközök használata területén. Mindehhez talán az a nagyon kedvező jelenség is hozzájárult, hogy *az iskolákban a diákok, függetlenül a család anyagi helyzetétől, gyakorlatilag egyenlő eséllyel férnek hozzá a számítógéphez és az internet szolgáltatásaihoz*.

A felsőoktatásban részt vevőknek mintegy kétharmada, a középfokú oktatásban részt vevőknek pedig valamivel több, mint a fele használ legalább heti rendszerességgel iskolai számítógépet. Ezen belül a felsőoktatásban a középfokú oktatáshoz képest magasabb arányban fordulnak elő olyanok, akik naponta vagy majdnem mindennap használnak számítógépet az iskolában.

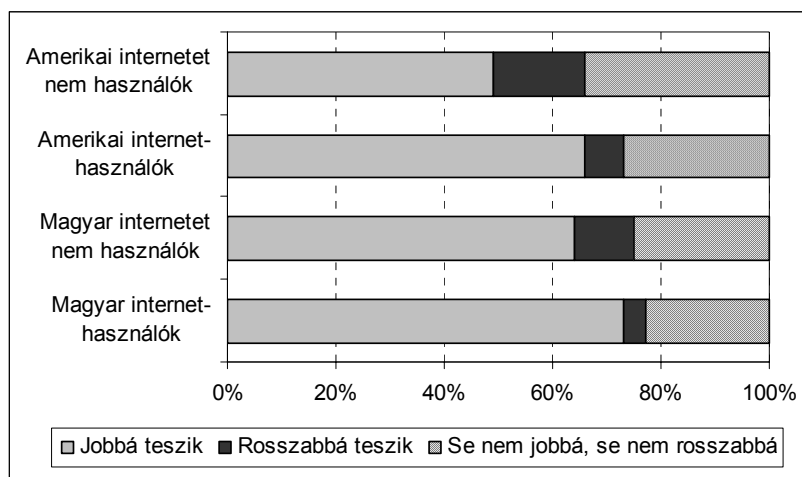
Magyarországon markáns digitális törésvonalak rajzolódnak ki a különböző társadalmi rétegek között a számítógép- és az internet-hozzáférés, illetve -használat vonatkozásában. Élesen elkülöníthetők a digitális írástudásban élenjárók és a leszakadók rétegei. Egyes társadalmi csoportok mind az információs és kommunikációs technológiai eszközök hozzáféréseben, használatában, mind az ismeretek tekintetében tartósan lemaradtak az élenjáró rétegekhez képest. Ráadásul esetükben az IKT-eszközökkel kapcsolatos attitűdök vizsgálatokor is igen negatív véleményekkel találkoztunk.

A leszakadók rétegéhez elsősorban az idősek (60 év feletti), az alacsony iskolai végzettségűek, a fizikai munkát végzők, valamint a kistelepüléseken élők tartoznak.

A digitális írástudásban élenjárók csoportjába elsősorban a fiatalok, a vállalkozók, a szellemi munkát végzők, a felsőfokú végzettségűek tartoznak.

Az egyes társadalmi csoportok közötti különbségek az elmúlt években csökkentek az otthoni számítógép-hozzáférés tekintetében, növekedtek viszont az otthoni internetelérés szempontjából.

7. ábra. Az új technológiák megítélése az internethasználók és az internetet nem használók körében – Egyesült Államok és Magyarország (%)

Forrás: USA: 2000. évi WIP felmérés.

Fontos azonban belátni azt is, hogy bár a társadalmi egyenlőtlenségek szerepe csökkent a számítógép-hozzáférés vonatkozásában, de a technológiai paraméterek mentén továbbra is jelen vannak, vagyis a magasabb státusú csoportok számítógépei újabbak, nagyobb kapacitásúak és drágábbak, mint az alacsonyabb státuscsoportoké.

A lakosság nagy része (66%) szerint az új információs és kommunikációs eszközök elterjedése révén javulni fog a világ állapota – különösen optimisták ebben a tekintetben az internethasználók (74%) (7. ábra).

Ma még Magyarországon az emberek jelentős része (47%) – ellentétben az Egyesült Államokkal – nem érzi hátránynak azt, hogy ha valaki nem használja az internetet (1. táblázat).

1. táblázat. Az internet-hozzáféréssel kapcsolatos vélemények Magyarországon, az USA-ban és Svédországban – a válaszok átlagai 5-fokú skálán

	Magyar használók	Magyar nem használók	USA használók	USA nem használók	Svéd használók	Svéd nem használók
Komoly hátrány az internet-hozzáférés hiánya	2,6	2,4	3,4	2,7	2,6	2,4
Az emberek túl sok időt töltenek internetezéssel	3,0	3,3	3,5	4,0	2,8	3,8
Internettel kapcsolatban elmaradtnak érzi magát	1,7	2,5	2,1	2,7	NA	NA
Az internet számára semmi fontosat nem nyújt	1,7	3,3	1,7	2,6	1,5	2,6
Az interneten rengeteg gyereknek nem való tartalom található	4,0	4,3	4,3	4,2	4,3	4,6
Az internethasználók kockáztatják személyes adataikat	2,8	3,3	3,8	4,1	NA	NA
Az internettel időt lehet megtakarítani	4,3	4,0	4,0	3,7	NA	NA

Forrás: WIP kutatás. USA, Svédország 2000. évi adatok. Magyarország, 2001.

Megjegyzés: 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért.

Az Internetet a felhasználók elsősorban információforrásként tartják fontosnak, kevésbé értékelik a szórakoztatási funkcióját.

A digitális írástudás a hagyományos írástudáson alapul, használói fontosabbnak tartják mind az írásos-nyomtatott médiumokat (könyv, folyóirat, napilap) mind magát az Internetet, mint a hálózatot nem használók. Ez utóbbi csoport tagjai viszont az internetezőkkel ellentétben inkább a rádiót és a televíziót tartják a legfontosabb információforrásnak. Az Internet mint médium tehát megannyi multimedialis jellemzője ellenére a kontextuális kultúrába illeszkedik. A technológiai szinten ma már nyilvánvaló médiakonvergencia jelensége minden bizonnyal a nem túl távoli jövőben változtatni fog ezen a helyzeten. A médiaipar egyik legizgalmasabb kérdése az, hogy az új média mely irányból csábítja át azon felhasználói rétegeket a világhálóra, amelyek a kontextuális kultúrában jelenleg csak marginálisan vesznek részt. Ez a kérdés még nyitott, sokan az internetes PC-re, mások pedig a televízióra szavaznak.

IRODALOM

- Dessewffy T. – Fábián Z. 2001: A digitális jövő térképe: A magyar lakosság és az Internet. (A World Internet Project kiinduló állapotfelvétele.) (Galács A. Gayer Z. közreműködésével), ITTK-TÁRKI.
- GKI 2001: Az IKT elterjedtsége a gazdaság, az egészségügy és az oktatás világában. 2001. 3. negyedév. Információs Társadalom Monitoring Tanulmányok, No. 2. Készült a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága megrendelésére. Budapest, TÁRKI.
- Fábián Z. – Lőrincz L. – Molnár Sz. 2001: Az információs kultúra, a „digitális írástudás” a társadalom különböző rétegeiben. Információs Társadalom Monitoring Tanulmányok, No. 6. Készült a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága megrendelésére. Budapest, TÁRKI.
- Polonyi G. 2001: IKT Hozzáférési és Használati Indexek: Módszertani vizsgálat. Információs Társadalom Monitoring Tanulmányok, No. 1. Készült a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága megrendelésére. Budapest, TÁRKI.